

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Полтавський державний аграрний університет
Institute of European Education (Болгарія)
Національний аграрний університет Вірменії
University of Opole (Польща)
International Slavic University (Македонія)
ISMA University (Латвія)**

Кафедра захист рослин

**VI Міжнародна науково-практична
інтернет-конференція
«Сучасні аспекти і технології у захисті рослин»**

26 листопада 2024 року

УДК 632.93

3-38

Сучасні аспекти і технології у захисті рослин : Матеріали VI Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (м. Полтава, 26 листопада 2024 р.). Полтава: ПДАУ, 2024. 148 с.
DOI:10.5281/zenodo.14534615

ISBN 978-617-8466-00-8

Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (УкрІНТЕІ), Посвідчення № 575 від 22 жовтня 2024 р. (VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні аспекти і технології у захисті рослин»).

У збірнику представлені тези, присвячені сучасним проблемам захисту і карантину рослин, фітосанітарного моніторингу та розвитку агроєкосистем України. Матеріали призначені для наукових співробітників, викладачів, здобувачів вищої освіти та аспірантів вищих навчальних закладів, фахівців і керівників сільськогосподарських підприємств АПК різної організаційно-правової форми господарювання та всіх, кого цікавить проблематика сучасного захисту рослин в агроєкосистемах України.

The collection presents theses devoted to modern problems of plant protection and quarantine, phytosanitary monitoring and development of agroecosystems of Ukraine. The materials are intended for researchers, teachers, graduates and graduate students, specialists and managers of agricultural enterprises of various organizational and legal forms of management and all who are interested in modern plant protection in agroecosystems of Ukraine.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Доля Микола Миколайович – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри інтегрованого захисту і карантину рослин Національного університету біоресурсів і природокористування України, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України.

Поспелов Сергій Вікторович – доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри землеробства і агрохімії імені Сазанова Полтавського державного аграрного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою Полтавського державного аграрного університету (протокол № 5 від 26.12.2024 року)

Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів. За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідальні автори.

© Полтавський державний аграрний університет, 2024

ЗМІСТ

Колесніков Л. О., Писаренко В. М.	БРУННЕР ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ – ЗАСНОВНИК ЕНТОМОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ҐРУНТОЗАХИСНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ	9
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ І КАРАНТИНУ РОСЛИН		14
Самородов В. М., Шиян О. О.	ЯСКРАВІЙ СЛІД КОРОТКОГО ЖИТТЯ ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ГРОСГЕЙМА (1889-1938)	14
Венгер О. В., Федорчук Н. А., Шевчук О. П.	МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ВІДДІЛУ ЗАХИСТУ РОСЛИН ІНСТИТУТУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛІССЯ	19
Самородов В. М., Кавалір Л. В., Шиян О. О., Кигим С. Л., Халимон О. В.	ЖИТТЯ ТА ДІАПАЗОНИ ТВОРЧИХ ПОШУКІВ ГАННИ МИКИТІВНИ КОЛОБОВОЇ (1889-1979)	24
Коваленко Н. П., Поспелова Г. Д.	ВНЕСОК ПОЛТАВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ У РОЗВИТОК ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ЗАХИСТУ РОСЛИН	28
Коваленко Н. П., Шерстюк О. Л.	ЗАХИСТ РОСЛИН: ІСТОРИЧНА ДОВІДКА	31
РОЗДІЛ 2. ФІТОСАНІТАРНИЙ МОНІТОРИНГ. ІНТЕГРОВАНІЙ ЗАХИСТ		33
Балан Г. О., Коломієць О. М.	ХВОРОБИ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ ТА ФУНГЦИДНИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ	33
Бараболя О. В.	ЗАРАЖЕНІСТЬ ЗБІЖЖЯ ШКІДНИКАМИ ХЛІБНИХ ЗАПАСІВ	36
Галушко І. В., Коваленко Н. П., Поспелова Г. Д., Курило С. В.	ФІТОСАНІТАРНИЙ СТАН НАСІННЯ ЗЕРНОБОБОВИХ КУЛЬТУР	39
Голуб О. Р.	ПРОТРУЙНИКИ У ЗАХИСТІ КУКУРУДЗИ ВІД ХВОРОБ І ШКІДНИКІВ	40
Гончаренко О. М., Чмирь І. С.	СОНЯШНИКОВА ШИПОНОСКА (<i>MORDELLISTENA</i> <i>PARVULIFORMIS</i> STSHEGOL. – VAR.) В ПРАВОБЕРЕЖНОМУ СТЕПУ УКРАЇНИ	43
Коваленко Н. П., Конєва Т. О. Лугова С. В.	ПЕРЕДПОСІВНА ОБРОБКА НАСІННЯ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ РЕГУЛЯТОРАМИ РОСТУ	45
Коваленко Н. П., Притула А. Р. Вотінцева В. Д.	ВПЛИВ СОРТУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОТРУЮВАННЯ НАСІННЯ ГОРОХУ	48

актуальності у зв'язку зі стрімкою аридизацією клімату та пошуками адекватної відповіді аграріїв на цей виклик.

Бібліографія

1. Закалюжний В. М. Полтавці – відомі зоологи. Полтава: Астроя. 2017. 129 с.
2. Колесников Л. О. Бруннер Юрій Миколайович. Енциклопедія сучасної України. Т.3: Біо-Бя. К. 2004. С. 491.
3. Кочерга А. А., Опара М. М., Самородов В. М., Маренич М. М. Від витоків до сучасності. 100 років факультету агротехнологій та екології Полтавського державного аграрного університету. Полтава: Дивосвіт. 2022. 192 с.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ І КАРАНТИНУ РОСЛИН

ЯСКРАВИЙ СЛІД КОРОТКОГО ЖИТТЯ ПРОФЕСОРА МИКОЛИ ГРОСГЕЙМА (1889-1938)

Самородов В. М.

Полтавський державний аграрний університет,

Шиян О. О.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Серед славетних імен розбудовників сільськогосподарської дослідної справи України, надто у царині її садівничої ентомології та захисту рослин, чільне місце займає постать Миколи Альфонсовича Гросгейма (1889-1938) [4-6].

Проте сьогодні його діяння у царині прикладної ентомології та організації галузевого дослідництва відомі лише дуже вузькому колу фахівців. Причини цьому – коротке життя (прожив лише 49 років) цього достойника, що став жертвою тоталітарного режиму кінця 30-х років минулого століття [4].

Цьогоріч виповнилося 135 років від народження Миколи Альфонсовича, тож маємо слушну нагоду проаналізувати його життєвий шлях та професійні здобутки. Цим самим ми хочемо реконструювати його біографію, відомості про яку надто обмежені, а іноді навіть і суперечливі.

Народився М. А. Гросгейм 24.11. (06.12.) 1889 року у старовинному козацькому селі Лихівка

Рис.1. Професор Микола Альфонсович Гросгейм (1889-1938)

Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії – нині селище міського типу П'ятихатського району що на Дніпропетровщині [5]. Микола побачив світ у інтелігентній родині місцевого ветеринарного лікаря. У ній вже був один син 1888 року народження – Олександр [5]. У майбутньому він став всесвітньо відомим ботаніком, академіком АН Азербайджанської РСР та АН СРСР, неперевершеним знавцем флори Кавказу. Олександр і Микола з самого дитинства були справжніми натуралістами. Це їх уподобання особливо відкрилося під час навчання у Катеринославському реальному училищі. Тут старший брат захопився ботанікою, а молодший зоологією. Така прихильність привела його до подальшого здобуття вищої спеціальної освіти. Її він здобув, вступивши до Сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту [6]. Так само як і у гімназійні роки, у студентську пору життя, Микола захоплювався дослідництвом, обравши для цього своїм наставником видатного ентомолога – професора О. Г. Лебедева. Олександр Георгійович працював у Київській політехніці від 1900 до 1920 рр. За цей час він створив тут знамениту на всю країну наукову школу [6]. Принагідно зазначимо, що з неї вийшли такі відомі фахівці, як М. В. Курдюмов та О. В. Знаменський, які у подальшому стали головними розбудовниками прикладної або сільськогосподарської ентомології [6].

З огляду на це можемо зазначити, що усі вони з молодих років були добре знайомі між собою. На користь цього свідчить і те, що саме студенту Миколі Гросгейму було доручено дослідити люцернового довгоносика та його паразитів, які після свого відрядження до США у 1909 р. привіз до України М. В. Курдюмов [8]. Микола Гросгейм з успіхом справився із цим новим і непростим, але надто важливим завданням. Отримані при цьому дані він опублікував у 1914 році у другому номері «Энтомологического вестника». Ця розвідка стала його першою науковою публікацією.

Коли Микола Гросгейм закінчив Політехніку, і що відбулося у його житті за час від 1910 по 1915 рр. авторам, на жаль, достеменно не відомо. Знаєм лише те, що у 1913 р. він побрався із Оленою Космінішною Свидерською.

А тепер відірвемося від біографії нашого героя і перенесемося до Полтави. Тут, на знаменитій Полтавській дослідній станції стараннями М. В. Курдюмова у 1910 р. був створений відділ ентомології. Він стрімко розвивався, набуваючи авторитету як у середовищі науковців, так і у колах землевласників [7,8]. Сюди у якості практиканта, а згодом і співробітника приїхав О. В. Знаменський [7,8]. Разом з ними у Полтаві опинився ще один колишній учень О. Г. Лебедева – Д. М. Бородин. Він у 1914 р. очолив створене першим на теренах тогочасної держави Ентомологічне бюро Полтавського губерньського земства. Одночасно Дмитро Миколайович обійняв посаду ентомолога губерньського земства [7]. Таким чином, у Полтаві сформувався професійний колектив фахівців-ентомологів, які розгорнули напрочуд результативну науково-практичну діяльність з комплексного дослідження

агроценозів Полтавської губернії на основі нових підходів до основ фітосанітарної діагностики у захисті рослин [7].

Ця плідна та динамічна робота була перервана через розпочату у серпні 1914 р. Першу Світову війну. Тоді до лав війська було мобілізовано Д. М. Бородіна, добровольцем пішов на фронт М. В. Курдюмов [8]. Після нього посаду виконуючого обов'язки завідуючого Ентомологічного бюро та губерньського ентомолога від 10 серпня по 31 грудня 1914 року обійняв М. Ф. Ніколаєв – завідуючий Природничо-Історичним музеєм Полтавського губерньського земства [10]. Але і він за власним бажанням залишив їх у зв'язку із перебуванням у летючому перев'язочному загоні 33-ї дивізії [10]. Поскілки Ентомологічне бюро знаходилося в приміщенні ентомологічного відділу Полтавської дослідної станції, то навіть його очільник О. В. Знаменський, який вступив на цю посаду після М. В. Курдюмова, майже увесь 1915 р. виконував обов'язки вище названих установ.

І от знову повертаємося до М. А. Гросгейма. У 1916 р. він приїхав до Полтави, де обійняв на той час вакантні посади помічника губерньського ентомолога і, головне, – завідуючого Ентомологічного бюро. Може це сталося з ініціативи та клопотання О. В. Знаменського, але у всякому разі, тоді ці науковці певний час працювали разом. Вони і мешкали на Старому Хуторі – районі, де у той час знаходився відділ ентомології Дослідної станції. Саме таку адресу ці дослідники вказали у заяві при вступі до Полтавського Товариства любителів природи. У 1918 р. воно було створено з ініціативи В. І. Вернадського у Полтаві [9]. Микола Альфонсович відвідував засідання Товариства, виступив на одному з них, а у березні 1919 р. його було обрано членом правління Товариства [9]. Усе це – свідчення того, що, живучи у Полтаві, М. А. Гросгейм зажив авторитету серед інтелігенції міста. Цьому мабуть сприяла його активна професійна діяльність з питань організації допомоги населенню у боротьбі зі шкідниками. Уславився він і як автор низки публікацій на сторінках популярного тогочасного полтавського часопису «Хуторянин». За період від 1916 по 1917 рр. включно тут побачили світ сім його публікацій, присвячених боротьбі із низкою надто небезпечних шкідників, таких як озима совка, лучний та кукурудзяний метелик, плододжерка тощо. Крім цього, М. А. Гросгейм налагодив видавничу діяльність Ентомологічного бюро, розпочату ще у 1914 р. його попередником Д. М. Бородіним. Це були листки № 16 і № 17, присвячені відповідно плододжерці та кукурудзяному метелику і засобам боротьби з ними. У 1917 р. великим накладом вийшла брошура М. А. Гросгейма «Краткое наставление к приготовлению главнейших веществ, употребляющихся при борьбе с вредными насекомыми и грибными болезнями растений». На жаль, у подальшому ці полтавські праці науковця не увійшли до жодного переліку його друкованих видань [4, 5]. Тож вважаємо, що разом із ними у дослідника їх було більше 30.

Таким чином бачимо, що опинившись у Полтаві у дуже складні у політичному вимірі та важкі в економічному сенсі роки, М. А. Гросгейм

показав себе здібним і вмільним організатором захисту рослин. Все це сприяло тому, що вже з 1 грудня 1919 р. Микола Альфонсович увійшов до складу Ентомологічної підсекції Зоологічної секції Сільськогосподарського Наукового Комітету України. Тут він разом із колегами розгорнув підготовчу роботу «... над організацією окремого Комітету боротьби зі шкідниками сільського господарства у складі СГНКУ, який об'єднав би всі практичні заходи боротьби...» [12]. Крім цього, він входив до складу Ентомологічної підсекції як її спеціаліст. Ця підсекція видала у видавництві «Книгоспілка» його брошуру «Водяні комахи» [3]. Згодом М. А. Гросгейм значиться як співробітник Всеукраїнської академії наук – дійсний член Українського наукового товариства. У 1920 р. він обіймав посаду заступника голови його зоологічної секції. Тоді він жив у Києві по вул. Кудрявська, буд. 6 [3].

Коли у 1920 р. було створено Мліївську садово-городню дослідну станцію (нині Дослідна станція помології імені Л. Симиренка НААН), то її перший директор В. Л. Симиренко запросив М. А. Гросгейма організувати на ній ентомологічний відділ [5].

Це було не випадково, адже ці достойники ще змолоду були найближчими приятелями [11]. Тут, на Станції, Микола Альфонсович не лише очолив відділ, а й став заступником директора, проявив свій хист та знання з комплексного вивчення не лише шкідників, а й організації методів боротьби з ними. Вже у 1925 р. М. А. Гросгейм запропонував садівничому загалу України чіткий і зрозумілий проект програми досліджень шкідливих комах садів та ягідників. Таким чином, його стараннями та інтелектом було вперше в історії вітчизняного садівництва сформульовано комплексний і системний підхід до захисту плодових ценозів [4]. За майже 10 років праці у Мліїві під керівництвом та за участі Миколи Альфонсовича була розгорнута величезна робота з вивчення біології таких небезпечних шкідників саду, як казарка, білан жилкуватий, чохликові молі, яблунева міль, щитівки тощо [4]. Крім цього, тут випробовувалися ловчі пояси різної конструкції. Був виявлений видовий склад комах, що заповзають до них на зимівлю (більш як 200 видів) [13].

Не менш результативною та професійною була діяльність М. А. Гросгейма як одного з розбудовників заснованого влітку 1930 р. стараннями В.Л. Симиренка Всесоюзного інститут плодівництва і ягідних культур (згодом – Всесоюзного дослідного інститут плодового і ягідного господарства, від 1937 – Української НДІ продівництва, нині – Інституту садівництва НААН) [4, 5]. Тут Микола Альфонсович очолив одну з найбільших та самостійних лабораторій. У 1934 р. її було об'єднано із лабораторією фітопатології у відділ захисту рослин. І вже тоді тут під проводом М. А. Гросгейма почався пошук ефективних заходів боротьби зі шкідниками і хворобами плодово-ягідних культур. Спершу велись ретельні дослідження шкідливих організмів. Їх виділено майже 300 видів. Разом із цим досліджувалися засоби впливу на них. Були з'ясовані терміни обприскування проти низки садових довгоносиків і попелиць, сунічних пильщиків тощо.

М. А. Гросгеймом разом із колегами здійснили випробування найбільш результативних на той час хімічних засобів боротьби із личинками травневого хруща [4].

Ще у 1930 р. Микола Альфонсович першим серед садівників України порушив питання про стійкість та імунітет плодових дерев проти шкідників і хвороб, про питання захисту розсадників від сисних, брунькових та ґрунтових комах [4]. Ці його ідеї дуже сподобалися творцю теорії імунітету рослин, академіку М. І. Вавилову. Микола Іванович не раз посилався у своїх працях та виступах на розробки М. А. Гросгейма.

Микола Альфонсович проявив себе не лише як дослідник, він був ще і талановитим педагогом. Нам відомо про цю його діяльність у Полтаві. З 1 квітня 1930 р. М. А. Гросгейма було призначено штатним професором другої групи по кафедрі ентомології Полтавського зоотехнічного інституту (нині Полтавський державний аграрний університет). Згодом, 23 жовтня 1930 р., його було переведено до новоствореного тоді у Полтаві Плодового інституту [1].

Все це – свідчення професійного злету М. А. Гросгейма. Він мав безліч нових ідей та планів, але трагічні 30-ті роки ХХ століття не оминули цього достойника. Першим це торкнулось директора Інституту В. Л. Симиренка [11]. У пресі була розв'язана травля цього видатного вченого, якого змістили з посади і заарештували [4, 11]. Тоді ж взялися цькувати і Миколу Альфонсовича, називаючи його «підспівувач Симиренка» [2]. Згодом, у грудні 1937 р., за брехливим доносом М. А. Гросгейма було заарештовано, а 4 лютого 1938 р. розстріляно. Після цього ім'я здібного ентомолога на багато років було під замовчуванням та заборону згадування. Не дивлячись на це, із повною впевненістю ми можемо констатувати, що серед плеяди талановитих вітчизняних ентомологів, надто тих, які заклали основи стратегії і тактики захисту рослин від шкідників, ім'я Миколи Альфонсовича Гросгейма залишиться на почесному місці.

Бібліографія

1. Архів Полтавського державного аграрного університету: Накази за 1929-1930 р. 95 арк., арк. 78, зворот.
2. Горський А. Проти шкідництва – за нове піднесення плодово-ягідного господарства УРСР. Сад та город. 1934. № 1. С. 19-20; № 3. С. 11-13.
3. Загороднюк І. Початки академічної зоології в Україні: Документи Українського наукового товариства 1919-1921 років. Природнича музеологія. Вип. 5. К. 2019. С. 296-306.
4. Євтушенко М. Д., Грамма В. М. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодових садів в Україні за сторіччя. Харків. 2011. 126 с.
5. Кучер М. Ф. Гросгейм Микола Альфонсович. Енциклопедія сучасної України. Т. 6: Го-Гю. К. 2006. С. 534.
6. Мазурмович Б. М. Розвиток зоології на Україні. К.: Вид-во Київського університету. 1972. 229 с.
7. Піщаленко М. А. Становлення і основні етапи вивчення видового складу шкідників озимої та ярої пшениці в Полтавській області в кінці ХІХ та на початку ХХ століття. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2008. № 3. С. 46-52.

VI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасні аспекти і технології у захисті рослин», Полтава 2024

8. Самородов В. М. Микола Курдюмов (1885-1917): нотатки до портрета знавця біорізноманіття комах. *Проблеми відтворення та охорони біорізноманіття України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (16 квітня 2015 р.). Полтава. 2015. С. 16-20.
9. Самородов В., Кигим С. Володимир Вернадський: до слави Полтави причетний! Вечірня Полтава. 2013. 13 березня. С. 1, 6.
10. Самородов В. М., Кигим С. Л. Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX-XX ст.) / За наук. ред. В. М. Самордова. Полтава: Дивосвіт. 2016. 144 с.
11. Смиренко Т. Очима пам'яті. Родовід. 1995. № 1. С. 10-30.
12. Сільськогосподарський Науковий Комітет України (1917-1927 рр.): Збірник документів і матеріалів / Наук. ред. В. А. Вергунов. К. 2006. 528 с.
13. Фокін А. В. Веріжнікова І. В. Історія етнологічної пастки: ловильні пояси та пастки на клейовій основі (кінець XVIII-початок XX сторіччя) (серія «Історія захисту рослин»). К.: «Фенікс»; Колообіг. 2014. 248 с.

**МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ВІДДІЛУ ЗАХИСТУ РОСЛИН ІНСТИТУТУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПОЛІССЯ**

Венгер О. В., Федорчук Н. А., Шевчук О. П.
*Інститут сільськогосподарства Полісся
Національної академії аграрних наук України*

Історія підрозділу захисту рослин ІСГП розпочалася із створення першого дослідного хмільника, закладеного 1914 року на Гадзинсько-Вацківській дачі Житомирського повіту у с. Глибочиця. В той час під дослідним хмільником було зайнято 9 га. У 1924 р. Народний Комісаріат Землеробства УРСР організував дослідну станцію хмелярства на базі дослідного хмільника і школи садівників. Саме в той період і розпочали поступове вивчення засобів захисту рослин хмелю. У 1926 р. розробили деякі способи боротьби із шкідниками та хворобами хмелю, але більш цілеспрямовано почали проводити дослідження із 1931 р., після організації на Волинській дослідній станції хмелярства кабінету захисту рослин, який при реорганізації станції у Всеукраїнську науково-дослідну станцію хмелярства у 1933 р. було перейменовано у відділ захисту рослин і вже у квітні було написано поширену інструкцію для бригадирів та агрономів хмелярів по боротьбі з шкідниками та хворобами хмелю і підготовлено Інструкцію для спостереження за ними.

У період із 1934-1940 рр. вивчали шкідливу ентомофауну на хмільниках і уточнювали біологічні особливості їх розвитку. У цей час детально вивчено умови розвитку кукурудзяного (стеблового) метелика. Визначено вплив умов перезимівлі на кількість та стан зимуючої стадії шкідника, уточнювались строки вильоту метеликів із лялечок, плодючість самок залежно від маси лялечок і вологості повітря, строки за лялькування гусениць залежно від їх маси, температури та вологості повітря, вплив температури і вологості повітря